

dr. sc. Mirella Rodin*

PRAVNOPOVIJESNI RAZVOJ ZAŠTITE OD NEPOŠTENOG POSTUPANJA TRGOVACA DO 20. STOLJEĆA**

UDK: 347.776 („19“)
174 : 339 („19“)
DOI: 10.31141/zrpfs.2024.61.153.413
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: 10.4.2024.

Pravo protiv nepoštenog tržišnog natjecanja kao zasebno pravno područje prepoznato je krajem 19. stoljeća. Zbog prihvaćene ekonomske teorije *laissez-faire*, tada se javila potreba sprečavanja zloupotrebe neograničene slobode poduzetnika. Pojava tog prava vezuje se, stoga, za pravne sustave država koje se temelje na liberalnom, odnosno neoliberalnom ekonomskom uređenju. Autorica ovog rada smatra da je sloboda trgovaca oduvijek bila ograničena pravilima poslovnog morala, neovisno o nastanku koncepta tržišta i tržišnog natjecanja. U radu se analiziraju pravnopovijesni instituti koji su imali svrhu ograničavati slobodu trgovaca, s ciljem pronalaska preteča suvremenog pravnog uređenja. Pravnopovijesni razvoj zaštite od poslovne nemoralnosti trgovaca razmatra se kroz tri pravna razdoblja, i to: rimsko pravo, srednjovjekovno pravo te pravo novog vijeka. U rimskom pravu istražuju se dokazi o postojanju privatnopravne zaštite od nemoralnog postupanja trgovaca. Posebno se analiziraju načelo *bona fides* koje i danas ima najistaknutiju ulogu u pravu protiv nepoštenog tržišnog natjecanja, te instituti *dolus* i *metus*. Nadalje, istražuju se koncepti poslovne nemoralnosti trgovaca i značenja načela *bona fides* u srednjovjekovnom razdoblju. Proučava se i značaj cehova za razvoj ovih pravila te drugi oblici zaštite od nepoštenog tržišnog natjecanja. Potom, razmatra se nastanak prava protiv nepoštenog tržišnog natjecanja u Francuskoj u 19. stoljeću te uvođenje pravila o nepoštenom tržišnom natjecanju, koja su i danas na snazi, u Parišku konvenciju. Konačno, zaključuje se da postoji kontinuitet u zaštiti od poslovne nemoralnosti trgovaca neovisno o društveno-ekonomskim uređenjima te da se proučavani pravnopovijesni instituti obveznog prava mogu smatrati temeljima suvremenog prava protiv nepoštenog tržišnog natjecanja.

Ključne riječi: *bona fides, dolus, metus, poslovni moral, nepošteno tržišno natjecanje*

1. UVOĐENJE MORALA U PRIVATNO PRAVO

Od antičkih vremena ponašanje ljudi reguliralo se pravnim, običajnim, vjerskim i moralnim pravilima.¹ Ta pravila su tijekom povijesti bila manje ili više povezana.

* Sutkinja Općinskog suda u Crikvenici, Stalna služba u Rabu, ORCID: 0009-0004-4515-5791

** Ovaj rad temelji se na prvom poglavlju doktorskog rada “Nove teorijske postavke prava protiv nepoštenog tržišnog natjecanja” obranjenog 14. prosinca 2018. na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

¹ Smatra se da je pojam *mores* označavao dvije stvari: lokalne pravne običaje i navike (*consuetudo*) i lokalne socijalno-moralne standarde zajednice (*regimen morum* ili *boni mores huius civitatis*), Plescia, J., *The Development of the Doctrine of Boni Mores in Roman Law*, RIDA, 3. serija, tom XXXIV, Office International des Periodiques, Bruxelles 1987, str. 269.

U Rimu do razdoblja ranog carstva moral je predstavljao sustav normi i kazni koji je proizlazio iz dužnosti časnog ponašanja (*honor*) u obiteljskim i privatnim odnosima te javnom i političkom djelovanju, sukladno tradicijskim vrijednostima. Za nadzor morala (*regimen morum*) bio je nadležan cenzor (*censor*), a kazna koju je on proglašavao nazivala se *infamia*. Njome se gubila građanska čast (*existimatio*).²

U ranoj fazi rimskog prava dužnosti i ovlasti osobe ovisili su o njezinu položaju u obitelji.³ Tek pod utjecajem grčke filozofije o etici počeli su se naglašavati vrijednost i dostojanstvo pojedine osobe. Vlast *patrie potestas* smanjivala se u korist javne vlasti *publica potestas* te je privatno pravo počelo preuzimati moralna pravila i pružati im pravnu zaštitu. Stoga, zaštita morala više nije imala samo socijalnu funkciju radi zaštite društvenih interesa, već zaštitu volje i pravičnosti. Ipak i dalje je u rimskom pravu javni interes (*utilitas publica*) čiji je sadržaj utvrđivala vlast, imao prednost nad privatnim interesom.⁴

Moral je dobio mogućnost prodora u pravna pravila uvođenjem promjena u procesnom pravu tijekom druge polovice Republike. Pretor (*pro praetore*), posebni magistrat za pravosuđe koji je uveden 366. pr. Kr., više se nije trebao držati utvrđenih tužbenih oblika, već je mogao izdati *formulu*⁵ kada je smatrao da tužitelj treba dobiti pravnu zaštitu. Iako je pretor tvrdio da primjenjuje postojeće pravo, pravo se razvijalo radi razvoja prometa i neformalnih pogodbi, a pretor je omogućavao pravnu zaštitu parničnoj stranci kada je to prema njemu zahtijevao naravni osjećaj pravde.⁶

Taj postupak, koji neki nazivaju postupkom humanizacije prava, započeo je uvođenjem konsenzualnih ugovora koji su naglašavali *bona fides*.⁷ *Fides* je bilo moralno pravilo koje je značilo poštovanje obećanja i izvršenje dužnih činidaba.⁸ *Bona fides* je u sustav starog civilnog prava (*ius civile Quiritium*) ušla u procesnoj formuli: *quid dare facere oportet ex fide bona*, a slijedilo je uvođenje edikta o *metus i dolo*.⁹

Pored *bona fides* koja se odnosila na zaštitu povjerenja u poslovnim i ekonomskim odnosima, etički pojam *mores*, koji se odnosio se na zaštitu morala u privatnim

² Više vidi u Rodin, M., *Protivnost moralu (contra bonos mores) kao razlog nevaljanosti ugovora*, Zbornik pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 2, 2013., 1109-1137, str. 1111-1113. i tamo citiranu literaturu.

³ Više vidi u Horvat, M., *Rimsko pravo*, Školska knjiga Zagreb 1980., str. 81-88.

⁴ Plescia, J., *The Development of the Doctrine of Boni Mores in Roman Law*, op. cit., u bilj. 1, str. 277.

⁵ Pisani dokument u kojem bi pretor hipotetičkim pojmovima utvrdio predmet spora, a na temelju nje je iudex osuđivao optuženog ako bi držao da su navodi osnovani, a oslobađao ako bi smatrao da nisu, više vidi u Stein, P., *Rimsko pravo i Europa, Povijest jedne pravne kulture*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2007., str. 16-19.

⁶ Stein, P., loc. cit.

⁷ Plescia, J., *The Development of the Doctrine of Boni Mores in Roman Law*, op. cit., u bilj. 1, str. 277.

⁸ Horvat, M. *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, Zagreb 1939., str. 153.

⁹ Plescia, J., *The Development of the Doctrine of Boni Mores in Roman Law*, op. cit., u bilj. 1, str. 278.

odnosima i javnom djelovanju, također se počeo uvoditi u pravna pravila.¹⁰ Prvo su se pojavili edikti *de convicio* i *de ademptata pudicitia*, koji su sadržavali kaznu za povredu *contra bonos mores* što je proizlazilo iz delikta povrede ugleda i časti (*iniuria*), za što se podnosila tužba *actio iniuriarum*, dok su poslovi *contra bonos mores* bili nevaljani.¹¹

Razlika između načela *bona fides* i *boni mores* bila je u tome što je *bona fides* zahtijevala poštenje u postupanju prilikom sklapanja ugovora i izvršenja ugovornih obveza (moralnost u postupanju), dok je *boni mores* za valjanost ugovora zahtijevala moralnu pobudu i moralan sadržaj ugovora (moralnost u sadržaju). *Bona fides* bila je osnova za podizanje tužbe, a njezina povreda uzrokovala je nevaljanost ugovora, jednako kao i *boni mores*. Ta dva načela su se isključivala. Što je bilo protivno *boni mores*, nije se moglo zahtijevati po *bona fides*: „*Generaliter observari convenit bonae fidei iudicium non recipere praestationem, quae contra bonos mores desideretur.*“^{12 13}

Također, rimski pravници, pod utjecajem starogrčke filozofije Platona i Aristotela, bavili su se općenito odnosom prava i morala te su postavljali pravnofilozofska načela. Najpoznatije su Celzova izreka: *ius est ars boni et aequi* (D.1,1,1, pr, pravo je umijeće dobroga i pravednog), Ulpijanove tri pravne zapovijedi: *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (D.1,1,10,1., pošteno živjeti, drugoga ne povrijediti, svakome dati što mu pripada), te njegova izreka: *iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* (D.1,1,10, pr, pravda je stalna i trajna volja svakome dati pravo koje mu pripada).¹⁴

Otada moral prodire u sve sfere privatnog prava: ugovorno, obiteljsko, nasljedno pravo, stvarno pravo, naknada štete, stjecanje bez osnove.¹⁵ Isto tako na moralnim temeljima, posebice pravednosti, razvile su se kasnije i druge posebne grane prava poput trgovačkog i međunarodnog. Za takav smjer osobito je bila zaslužna teorija prirodnog ili naravnog prava, a uska vezanost prava i morala prenijela se i u moderno doba.

Međutim, još od Rima uočavalo se da se pravo ne temelji uvijek na moralu. Na primjer, to proizlazi iz Paulusove izreke koja glasi: *non omne quod licet honestum*

¹⁰ O nastanku klauzule “*contra bonos mores*” u rimskom pravu, više vidi: M. Rodin, *Protivnost moralu (contra bonos mores) kao razlog nevaljanosti ugovora*, *op. cit.*, str. 1113. i 1114.

¹¹ Plescia, J., *The Development of the Doctrine of Boni Mores in Roman Law*, *op. cit.*, u bilj. 1, str. 277-278.

¹² Citat preuzet iz Zimmermann, R., *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta & Co, Ltd, 1992., str. 710, vidi i M. Rodin, *Protivnost moralu (contra bonos mores) kao razlog nevaljanosti ugovora*, *op. cit.*, str. 1128 i 1129.

¹³ Široka primjena *bona fides* može dovesti do pravne nesigurnosti, što se ovom načelu i prigovaralo kod uvođenja u građanske zakonike, pa je njegova primjena ograničena u odnosu na primjenu u rimskom pravu, vidi: Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, *op. cit.*, u bilj. 8, str. 16 i 17. Primjerice, prema Zakonu o obveznim odnosima, Narodne novine br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23 (dalje u tekstu: ZOO), načelo *bona fides* blanketna je norma, koja se primjenjuje samo u zakonom konkretiziranim slučajevima.

¹⁴ Horvat, M., *Rimsko pravo*, *op. cit.*, u bilj. 3, str. 4.

¹⁵ Više o moralnom sadržaju navedenih instituta vidi: Gordley, J., *The Moral Foundations of Private Law*, *The American Journal of Jurisprudence*, 2002., br. 47 (1), str. 1-24.

est (nije pošteno sve ono što je po pravu dopušteno).¹⁶ Osim toga, zakonom priznata prava mogu se i zlorabiti pa se i korištenje zakonom priznatih prava ograničilo načelom zabrane zlorabe prava prema kojem se dodijeljeno pravo treba koristiti savjesno (što je također aspekt moralnosti).¹⁷

Pravila moralnog sadržaja razlikuju se od načela pravičnosti sukladno kojem sudac ima ovlasti suditi prema vlastitom osjećaju pravednosti. To je načelo međunarodnog prava, ali nije prihvaćeno u većini pozitivnopravnih sustava, jer pravni sustavi štite i druge vrijednosti koji mogu biti suprotstavljeni pravednosti, npr. pravnu sigurnost i javni interes (institut zastare, izvlaštenja i dr.).

Moralna su pravila kogentne norme koje se, za razliku od dispozitivnih normi, prevladavajuće u obveznom pravu, u pravilu propisuju kao dužnost ili kao zabrana, npr. „... *sudionici su dužni pridržavati se načela savjesnosti i poštenja*“, „*zabranjeno je ostvarivanje prava iz obveznog odnosa suprotno svrsi zbog koje je ono propisom ustanovljeno ili priznato*“. Nomotehnički se propisuju na način da su u nekim slučajevima pravne norme preuzele sadržaj moralnih normi tako da su moralne norme postale pravne pa, na primjer, nije moralno drugom prouzročiti štetu, sadržano je u pravnoj normi zabrane prouzročenja štete, lat. *neminem laedere*, ili pravne odredbe upućuju na izravnu primjenu moralnih normi, primjerice, u zasniavanju obveznih odnosa i ostvarivanju prava i obveza iz tih odnosa sudionici su dužni pridržavati se načela savjesnosti i poštenja, ugovor koji je protivan moralu društva jest ništetan. U tim slučajevima moralne norme „*dobri trgovački običaji*“, „*poštena poslovna praksa*“, „*savjesnost i poštenje*“, „*moral društva*“ primjenjuju se izravno i izvor su prava. Kada pravna norma upućuje na primjenu moralnih pravila, treba utvrditi gdje je granica do koje pravo pruža pravnu zaštitu moralu, jer se u pravu ne bi trebala primijeniti beznačajna moralna pravila, poput prešućivanja da se u drugoj trgovini ista roba prodaje po nižoj cijeni, da će roba koju kupac namjerava kupiti sljedećeg tjedana biti na akciji i sl.

Postoje dvije vrste moralnih pravila, i to pravila osobnog morala i pravila poslovnog morala. Osobni moral vezuje se za samu osobu te se odnosi na nemoralno postupanje u privatnom, javnom i političkom djelovanju, a poslovni moral vezuje se uz osobu kao poslovnog subjekta (fizičku ili pravnu) te se odnosi na poslovno i ekonomsko djelovanje. Sudac će ocjenu o povredi osobnog morala donijeti sa stajališta društva kojem pripada u određenom vremenu na određenom području, ovisno o svom moralnom osjećaju koje odgovara većinskom stajalištu društva u cijelosti (etičko načelo), a povredu poslovnog morala prema tome što se smatra nepoštenim i nemoralnim u poslovnom prometu, ovisno o stajalištu poslovnih krugova na tržištu (empirijsko načelo). Sadržaj osobnog morala ima naglašeni nacionalni karakter jer ovisi o razini razvoja društva, dok poslovni moral zahtijeva

¹⁶ Digesta 50.17.144.

¹⁷ Na primjer, načelo zabrane zlorabe prava iz čl. 9. ZOO-a prema kojem je zabranjeno ostvarivanje prava iz obveznog odnosa suprotno svrsi zbog koje je ono propisom ustanovljeno ili čl. 10. Zakona o parničnom postupku, Narodne novine br. 53/91, 91/92, 58/93, 112/99, 88/01, 117/03, 88/05, 02/07, 84/08, 96/08, 123/08, 57/11, 148/11, 25/13, 89/14, prema kojem je sud dužan spriječiti svaku zlorabu prava u postupku.

manje ili više ista pravila igre na nacionalnom, regionalnom ili međunarodnom tržištu.¹⁸

2. TEMELJI PRAVNE ZAŠTITE OD NEMORALNIH POSTUPANJA TRGOVACA U RIMSKOM PRAVU

Još od antičkog razdoblja u doba Rimske Republike, razlikovalo se *ius civile*, strogo formalno pravo koje se sukladno načelu personaliteta primjenjivalo na rimske građane i *ius gentium*, koje je uređivalo trgovačke odnose sa strancima (peregrinima) kao zajedničko pravo svih naroda temeljeno na prirodnom razumu. *Ius gentium* bio je prilagođen potrebama trgovine, razumljivije i slobodnije, gdje nije prevladavala forma, već svrha i sadržaj. Razvojem trgovine i prometa postavljalo se i pitanje moralnosti trgovaca koji teže stjecanju što većeg profita. Kako bi se zaštitilo povjerenje, kod *ius gentiuma* posebno je bilo naglašeno načelo *bona fides*. *Bona fides* je bilo pravno načelo općeg značenja za osiguranje zaštite od nemoralnih postupanja u svim poslovnim odnosima, posebice u trgovačkim (zabrana nemoralnosti u postupanju).¹⁹

Dok je u Rimu osobni moral bio vrlo važan, granice poslovne nemoralnosti u tom razdoblju bile su široko postavljene jer se prednost davala načelu slobode ugovaranja (rim. *conventio vincit legem*)²⁰.²¹ Ipak, iako se smatralo u skladu s prirodom trgovine drugog nasamariti (*invicem se circumscribere*) i trgovački spletkariti, nisu bile dopuštene prijevarena i prisila.²² Prijevarno i prisilno postupanje kod zasnivanja ugovornog odnosa i ispunjenja obveza predstavljalo je delikt za koji se plaćala novčana kazna. Dakle, sukladno tom općem pravilu, trgovci nisu smjeli zavaravati svoje klijente niti se koristiti prisilnim sredstvima kako bi ih naveli na sklapanje ugovora. Stoga, sloboda ugovornih stranaka prilikom zasnivanja ugovornog odnosa, tako i trgovaca, bila je ograničena poslovnom moralnošću u postupanju, odnosno

¹⁸ Akrap, I.; Rodin M., *Ograničenja u primjeni valutne klauzule načelima moralnog sadržaja*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, v. 36, br. 2., 997-1024 (2015.), str. 1003-1005.

¹⁹ Horvat, M., *Rimsko pravo, op. cit.*, u bilj. 3., str. 5.

²⁰ Ulpijan, D., 16, 3, 1, 6, više o značenju ovog načela u rimskom pravu, vidi Petrak, M., *Traditio Iuridica*, vol. I. *regulae iuris*, Novi informator, Zagreb 2010., str. 44.

²¹ Primjerice, sve do razdoblja Justinijana kada se zbog socijalnih razloga uveo institut *laesio enormis*, nepoštena cijena nije bila uvjet valjanosti ugovora, jer se sudsko miješanje smatralo neprimjerenom povredom slobode stranaka da pregovaraju i sklapaju ugovor sukladno svojim potrebama, izuzev ograničenja visine kamata na zajmove. Tako u klasičnom razdoblju niti očita neravnomjernost među strankama nije dovoljan razlog za nevaljanost ugovora, već je potrebno iskorištavanje teške situacije, neiskustva, nedostatak moći prosuđivanja ili teška slabost druge strane (Ulpian D.4.4,16.4, "*Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.*"). U kasnoj antici institut prekomjernog oštećenja uveden je zbog socijalnih problema kako bi se ostvarila ravnopravnost između ugovornih strana. Taj institut ušao je u moderne kodifikacije. Prema čl. 375. ZOO-a, prekomjerno oštećenje izaziva pobojnost ugovora. U 20. i 21. stoljeću jača zaštita potrošača kao slabije ugovorne strane i zaštita tržišnog natjecanja radi dobrobiti društva u cijelosti, čime se sve više ograničava sloboda ugovaranja.

²² Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman foundations of the Civilian Tradition, op. cit.*, u bilj. 12., str. 255-270.

postojala je dužnost postupanja sukladno načelu *bona fides*. Štoviše, ono nije značilo samo suprotnost *dolusu* u smislu prijevare, nego je zahtijevalo ponašanje sukladno ponašanju čestitih i poštenih ljudi.²³

Ovakvo shvaćanje poslovne moralnosti razumljivo je s obzirom na socijalne i ekonomske prilike toga doba. Rimsko gospodarstvo bilo je zemljoradničko, a ugledni Rimljani bili su zemljoposjednici čija su velika imanja obrađivali robovi. Iako je trgovina donosila profit, to zanimanje u Rimu se smatralo nedostojnim uglednog čovjeka. Zakoni su bili takvi da su omogućavali siromašnim ljudima trgovinom zarađivati za život.²⁴ Marcus Tullius Cicero je u djelu o moralnim dužnostima (*De Officiis*), 44. g. pr. Krista, naveo: „*trgovina na malim razinama se smatra vulgarnim, ali ako je velika i bogata, mnogo se uvozi iz svih dijelova i obavlja široka prodaja bez prijevare, tada nije vrlo diskredibilna. Zaslužuje najveće poštovanje, ako trgovac, zadovoljan svojom zaradom, umjesto da bude na moru, u luci uzme zemljište. Budući da od svih sredstava za zaradu, ništa nije bolje od poljoprivrede, ništa produktivnije, vrednije za slobodnog čovjeka.*“²⁵

Unatoč tome što je unutarnje tržište Rima bilo veliko, trgovačke aktivnosti prvotno su bile slabo razvijene, a intenzivirale su se uspostavljanjem stabilnosti i mira u doba Augusta. Najviše se trgovina obavljala između Rima i provincija. Trgovalo se hranom, odjećom, obućom, nakitom, posuđem, prstenjem i sl. S jedne strane, trgovačkim rutama trgovalo se robom koja je bila neophodna širokim masama ljudi, poput soli, kukuruza, metala, kamena, vojne opreme i sl., a s druge strane bogati Rimljani kupovali su zahtjevne luksuzne stvari koje su izrađivali pojedinačni obrtnici. U većim radionicama radili su uglavnom robovi. Bila je slaba razina produktivnosti obrtnika, jer je mehanizacija bila neadekvatna pa se nije proizvodilo mnogo viška rukotvorina s kojima bi se moglo trgovati.²⁶

Da je postojalo natjecanje među trgovcima, dokazuje označavanje proizvoda oznakama (žigovima) kojima su se njihovi proizvodi međusobno razlikovali. Na primjer, u antičkom Rimu na lončarskim proizvodima pronađeno je preko tisuću različitih oznaka. Uporabom znakova kupci su mogli prepoznati porijeklo proizvoda i prema tome odabrati kvalitetniji proizvod, što je utjecalo na razvijanje kvalitete i rivalstva među natjecateljima radi pridobivanja kupaca. Kako bi iskoristili tuđi ugled te zavarali kupce glede podrijetla i kvalitete, provincijski su obrtnici imitirali industrijske proizvode iz Grčke, Italije ili drugih provincija.²⁷ Krivotvorili su se mačevi, posuđe, vinske boce i dr. No, u tom razdoblju oznaka proizvoda nije se shvaćala kao vrsta vlasništva, kao što danas žig predstavlja industrijsko vlasništvo

²³ Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, op. cit., u bilj. 8, str. 27.

²⁴ Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350*, Cambridge University Press, 2005., str. 8.

²⁵ Cicero, Marcus Tullius, *De Officiis* 3, 44. prije Krista, dostupno na The online library of Liberty, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=542&chapter=83344&layout=html&Itemid=27, odjeljak 42, 9. travnja 2024.

²⁶ Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350*, op. cit., u bilj. 24, str. 1-10.

²⁷ *Ibid.*, str. 7.

nositelja, niti je poznato da je rimsko pravo iskorištavanje tuđeg ugleda ili korištenje tuđe oznake priznavalo kao delikt.²⁸

Međutim, kako je rimsko pravo ponajprije bilo praktično, a u praksi su nedvojbeno postojali slučajevi nepoštenog natjecanja između trgovaca, A. Arthur Schiller u svom članku „Trade Secrets and the Roman Law, The Actio Servi Corrupti“²⁹ tvrdi kako je tužba *actio servi corrupti*, između ostalog, služila i kao pravna zaštita protiv otkrivanja poslovnih tajni. Mogao ju je podignuti vlasnik roba protiv bilo koga tko bi mu prouzročio štetu, ako bi rob po njegovu nalogu npr. duplicirao ili falsificirao račune, ukrao poslovne podatke i sl. Dakle, korištenje tuđe poslovne tajne moglo se podvesti pod krađu (*furtum*), za koju je predviđena posebna privatna tužba. Klasično rimsko pravo putem raznih privatnih tužbi moglo je udovoljiti trgovačkim potrebama za pravnom zaštitom i u drugim slučajevima nepoštenog postupanja.

Tužba *actio iniuriarum*, između ostalog, podizala se radi svake radnje s kojom se namjeravalo dovesti drugu osobu na loš glas.³⁰ Naime, kako je već naprijed navedeno, ugled i čast za Rimljane su bili vrlo značajni, pa je bio i širok raspon djela koji je spadao pod edikt *ne quid infamandi causa fiat*.³¹ Miješanje u tuđe vlasništvo također je moglo utjecati na ugled osobe. Stoga, u praksi je ta tužba mogla poslužiti kao zaštita od nemoralnih postupanja trgovca koji ocrnjuje drugog trgovca, njegovu robu ili na drugi način vrijeđa njegov ugled.

Općenito, poštenje trgovaca bilo je svakako predmet rasprave, ali nije se još uvidalo da mnoge nepoštene radnje prema potrošačima mogu povrijediti i interese drugih natjecatelja. To se može pripisati tome što je u tom razdoblju pojam tržišta i konkurencije bio nepoznat te se nije ni razvilo pravno razmišljanje vezano za odnose između konkurenata, već isključivo prodavatelja i kupca. Uglavnom se smatra da se rimska država nije uplitala u slobodnu trgovinu, osim poreza i upravnih propisa, niti se uplitala u odnose između trgovaca. Da se za nepošteno postupanje trgovaca nije smatralo da šteti tržištu, a tim ni društvu u cijelosti, upućuje i činjenica da nema dokaza kako se u rimskom pravu zbog nepoštenog postupanja trgovca na tržištu (izvan konkretnog pravnog odnosa) davala *actio popularis* koju je mogla podići

²⁸ Tek sredinom devetnaestog stoljeća, rastom važnosti žiga, razvila se ideja o žigu kao vrsti vlasništva. Trgovac je trebao dokazati da je znak sposoban razlikovati njegove proizvode od drugih te da pripada njemu. Unatoč razvoju ove pravne zaštite, ako žig nije registriran kao nečije vlasništvo, trgovac može potraživati zaštitu radi uporabe njegove oznake prema pravilima nepoštenog tržišnog natjecanja. Danas, registrirana oznaka naziva se žig te spada u industrijsko vlasništvo i za razliku od neregistrirane oznake, čija se zaštita može ostvariti putem instituta nepoštenog tržišnog natjecanja, postoje posebna pravna sredstva za zaštitu žiga.

²⁹ Schiller, A. Arthur, *Secrets and the Roman Law, The Actio Servi Corrupti*, Columbia Law Review, Vol. 30, 1930., str. 837-845.

³⁰ Zimmerman, R., *The Law of Obligations: Roman foundations of the Civilian Tradition*, op. cit., u bilj. 12., str. 1056 i 1057.

³¹ *Ne quid infamandi causa fiat, si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, anima dvertam*, Ulp. D. 47, 10, 15, 25.

svaka treća osoba kad je deliktom povrijeđen i javni interes te je mogla zahtijevati plaćanje kazne.³²

Primjerice, Cicero razmatra je li pošteno postupio trgovac koji je donio iz Aleksandrije veliku količinu žitarica na Rhodes gdje je bila velika nestašica i prodavao ga po najvišoj cijeni, a prešutio je da je vidio značajan broj trgovaca kako su otplovili iz Aleksandrije i prevoze žitarice za Rhodes. Ovdje se prvenstveno vodila rasprava o dužnosti otkrivanja informacija kupcu koji je platio najvišu cijenu žitarica, dakle o povredi *bona fides* u ugovornom odnosu, ali ne i o eventualnoj povredi prava drugih trgovaca.

U svakom slučaju, kupac je imao mogućnost da zbog dovođenja u zabludu podigne tužbu zbog prijevare. Za razliku od ugovornih strana, koje su imale izravnu pravnu zaštitu, drugi trgovci, natjecatelji, uživali su svakako neizravnu zaštitu. Naime, pružanjem pravne zaštite protiv nepoštenog ponašanja trgovaca u konkretnim poslovnim ugovornim odnosima, ujedno se postizala poštenija trgovina uopće i veća ravnopravnost među trgovcima.

2.1. Načelo *bona fides* kao dužnost poštenog postupanja

U najranijem rimskom pravu nalazimo dokaze o interveniranju države u ugovorne odnose zbog nepravednog postupanja prema kupcu, pa je tako još Zakonik XII ploča sadržavao odredbu o evikciji.³³ Međutim, tek kasnije se opća dužnost poštenog postupanja u ugovornom odnosu postavila kao načelo *bona fides*. *Fides* je prvo bila moralno pravilo koje je zahtijevalo vjernost i držanje zadane riječi u odnosima prema prijateljima, gostima, klijentima. To moralno pravilo (*mos*) uveo je u pravo (*ius*) urbani pretor krajem drugog stoljeća pr. Krista uz dodatak „*bona*“.³⁴ Prva funkcija *bona fides* bila je davanje mogućnosti na prigovor (*exceptio doli*), pravo podizanja tužbe u ugovornim odnosima *ius gentium* zbog nepoštenog postupanja, jer zaštita nije bila omogućena prema starom civilnom pravu. Kasnije, u postklasičnom pravu, nakon nestanka formularnog postupka, ona postaje pravilo materijalnog prava, prema kojem se tumače ugovori i način izvršenja obveza, ali njezin je sadržaj postao neodređen i miješao se s drugim pojmovima poput *aequitas*, *humanitas*, *pietas* i dr.³⁵

³² Današnje kolektivne tužbe, koje se primjenjuju i kod nepoštenog tržišnog natjecanja, svoje teorijske temelje imaju upravo u *actio popularis*, više vidi: Dika, M., *Postupak u sporovima za zaštitu kolektivnih interesa i prava, Novela Zakona o parničnom postupku iz 2011.*, Novi informator, Zagreb 2011.

³³ De Zulueta, F., *The Roman Law of Sale*, Clarendon Press, Oxford, 1966., str. 3.

³⁴ Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava, op. cit.*, u bilj. 8, str. 30 i 31.

³⁵ U rimskom klasičnom pravu jasno je bila izražena razlika između tvz. akcija *stricti iuris* i akcija *iudicia bonae fidei*. Kod ovih posljednjih formularna je uputa sucu tuženoga osuditi na ono što je dužan dati po načelima *fidei bonae* („*quidquid dare facere oportet ex fide bona*“) što je omogućilo rimskom sucu izvjesnu slobodu i širinu rasuđivanja. Horvat tvrdi da je klauzula „*ex fide bona*“ bila dodana civilnim formulama na „*oportet*“ sa svrhom da posluži kao temelj utuživosti, kao temelj akcije za neke nove obvezne odnose koji su se zasnivali na neformalnim obećanjima i sporazumima razvijenijeg prometa i za koji do tada nisu bili priznati ni pravno sankcionirani u starom rimskom civilnom pravu, više vidi: Horvat, M., *Akcije bonae fidei*, Zbornik Pravnog fakulteta, Zagreb, 1956., str. 151-160.

Načelo *bona fides* bilo je široko načelo koje je omogućavalo uvažavanje konkretnih okolnosti te fleksibilno i pravedno rješavanje ugovornih odnosa u novonastalim ekonomskim i socijalnim uvjetima. Pomoću načela *bona fides* sudac je prema vlastitom osjećaju pravednosti koje odgovara ponašanju prosječnih ljudi vladajuće klase, popunjavao pravne praznine i uklanjao ugovorne nejasnoće. Zahtijevalo se od ugovaratelja da ugovor izvrše bez prijevare, sukladno poslovnom moralu, te se pomoću tog načela moglo i odstupiti od riječi ugovora ako bi se doslovnim ispunjenjem ostvarila prijevarena, sila ili nepoštenje.³⁶

Stoga, iz načela *bona fides* proizlazila je dužnost poštenog, obzirnog postupanja u poslovnim odnosima. Marijan Horvat u svom djelu „*Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*“ navodi: „*Zahtijeva se od ugovaratelja ne samo da obećanje doslovno izvrše, nego da ga izvrše bez prevare, uredno i onako kako se to od njih prema shvaćanju poštenog prometa očekuje. Polazna točka je ovdje represija doli mali u njegovom iskonskom značenju prevare i himbe, no kod toga nije ostalo nego se od ugovarača tražilo i pozitivno i čestito i vjerno ponašanje, koje odgovara shvaćanju poštenih i lojalnih ljudi, uslijed čega se i pojam doli mali znatno proširio obuhvaćajući svaku svjesnu protupravnost, a konačno i svako neležalno postupanje.*“

Dakle, sprečavalo se nepošteno ponašanje te se zahtijevalo da se ugovorne strane prilikom zasnivanja ugovornih odnosa i u izvršavanju ugovornih obveza ponašaju u skladu s običajima poštenog prometa. Međutim, nije svako nepošteno postupanje predstavljalo povredu *bona fides*, dvojbeno je bila dužnost otkrivanja informacija, jer je bilo dopušteno iskorištavati prednost i zato dobiti veću cijenu,³⁷ ali skrivanje mana prilikom prodaje robe,³⁸ kao i zavaravanje svakako se smatralo povredom *bona fides*.

Cicero navodi slučaj zavaravanja kada je prodavač kuće zavarao kupca da je ispred te kuće uobičajeno mjesto za ribolov. Cicero navodi: „*Pošteno ponašanje između dobrih ljudi znači, može li išta biti učinjeno pokvareno ili prijevarno? Ali kako Aquillius kaže, protupravna prijevarena sastoji se u pogrešnoj predodžbi. Svaka prijetvornost mora se ukloniti iz ugovora... Razum zato zahtijeva da se ništa ne može napraviti nepošteno, ništa pod lažnom predodžbom, ništa zavaravajuće.*“³⁹

Skrivanje mana, lažno prikazivanje i zavaravanje smatralo se prijevarnim postupanjem i predstavljalo je povredu načela *bona fides* u trgovini. Ocjena se nije davala prema etičkim idealima, već prema prosječnom poslovnom ponašanju.⁴⁰ Dakle, iz rimskog načela *bona fides*, koje je imalo šire formalno i materijalno značenje od, primjerice, načela savjesnosti i poštenja iz našeg obveznog prava,

³⁶ Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, op. cit., u bilj. 8, str. 122 i 123.

³⁷ Trgovac iz Cicerova primjera koji je donio iz Aleksandrije žitarice na Rhodes i prodavao ih po skupljoj cijeni, iako je i prema Cicerovoj ocjeni postupio nemoralno s etičkog stajališta, ipak nije postupio protivno moralnosti prema shvaćanju u poslovnom prometu i time nije povrijedio načelo *bona fides*.

³⁸ Kao primjer Cicero je naveo prodaju kuće sagrađene od lošeg materijala kada prodavatelj ne otkriva tu informaciju.

³⁹ Cicero, Marcus Tullius, loc. cit.

⁴⁰ Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, op. cit., u bilj. 8, str. 124.

izvodi se i opća, jednostrana dužnost poštenog postupanja poslovnih subjekata prilikom zasnivanja ugovornih odnosa i izvršenja ugovornih obveza.

2.2. Deliktne tužbe *dolus* i *metus* za zavaravanje, nepošteno postupanje i prisilu

U početku klasičnog razdoblja zaštita protiv prijevare (*dolus*) davala se samo ako su ugovorne stranke ugovorile stipulaciju protiv prodavateljeve prijevare (*clausula doli*). Tada je bilo uobičajeno ugovaranje stipulacija koje su se odnosile na kvalitetu, evikciju i mirni posjed. Međutim, u trgovačkom prometu sve se više zahtijevalo uzajamno povjerenje sukladno načelu *bona fides* tako da se u klasičnom dobu *clausula doli* počela izostavljati, a nevaljanost ugovora zbog prijevare ostvarivala se prigovorom (*exceptio doli*) kojim je pretor dopuštao tuženiku da se u svrhu obrane od tužiteljevih navoda pozove na prijearu⁴¹ ili prijetnju ili tužbom *bona fides*.⁴²

Klasični pravници proširili su izvorno značenje *doli* prema kojem je on označavao samo prijearu kako bi se neka osoba dovela ili zadržala u zabludi radi stjecanja koristi na štetu njezine imovine. Do proširenja je došlo pod utjecajem *bona fides* na način da joj je *dolus* postao opreka i značio je svako namjerno djelo kojim se drugome nanosi šteta protivno poštenju i dobrim običajima (npr. podmićivanje i sl.).⁴³ *Dolus* nije obuhvaćao samo prijearu koja se dogodila prilikom sklapanja i izvršavanja ugovora, nego i svako kasnije prijearno i nepošteno postupanje. Čak se i podnošenje tužbe, ako su nakon sklapanja ugovora nastupile takve okolnosti da bi to bilo nepravedno ili protivno poštenju i vjeri, smatralo doložnim postupanjem.⁴⁴

Dakle, značenje *doli* bilo je znatno šire od same prijevare i zavaravanja te je podrazumijevalo svako nepošteno postupanje što je bila materijalna osnova za obuhvaćanje i svih nepoštenih postupanja trgovaca prema svom kupcu u ugovornom odnosu. U kasnoj Republici inicijativom Gaja Akvilija Gala uvedena je i supsidijarna deliktna tužba *actio de dolo*. Dakle, pored toga što je prouzročio nevaljanost ugovora, *dolus* se sada smatrao i deliktom, a tužbom se tražilo plaćanje novčane kazne u visini prouzročene štete. Isplata novčane kazne mogla se tražiti u roku od godine dana. Inače, delikt u rimskom pravu značio je protupravnu radnju kojom se povređuje tuđa imovinska ili osobna pravna dobra. Iz delikta je proizlazila obveza za počinitelja delikta prema oštećenom kao vjerovniku. Načelo *neminem leadere*, prema kojem je svatko bio dužan suzdržati se od postupaka kojima se drugome može izazvati šteta, bila je opća negativna obveza kao osnova deliktne odgovornosti.⁴⁵

⁴¹ *Fraus omnia corrumpit*, lat., prijeara sve pokvari, izreka koja sadržava shvaćanje iz područja obveznog prava da prijeara (*fraus*) kao mana volje čini pravni posao nevaljanim, Petrak, M., *Traditio Iuridica*, op. cit., u bilj. 20, str. 59.

⁴² De Zulueta, F., *The Roman Law of Sale*, op. cit., u bilj. 33, str. 9.

⁴³ Horvat, M., *Rimsko pravo*, op. cit., u bilj. 3, str. 307.

⁴⁴ Više vidi: Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, loc. cit.

⁴⁵ Horvat, M., *Rimsko pravo*, op. cit., u bilj. 3, str. 210 i 298.

Stoga, još u rimskom pravu nepošteno postupanje u ugovorim odnosima, pa tako i postupanje trgovaca smatralo se deliktom zbog čega je trgovac bio dužan isplatiti iznos u visini počinjene štete. Ujedno določno postupanje smatralo se i nečasnim postupanjem, pa bi se tuženomu koji je izgubio spor proglasila i *infamia*.⁴⁶

Uz *dolus* razvijao se i koncept *metusa*, koji je značio izazivanje opravdanog straha kod druge strane prijetnjom protupravne, teške i opasne sile kako bi se ta stranka prinudila na sklapanje pravnog posla ili preuzimanje nekog drugog štetnog akta.⁴⁷ Poput *doli*, ni *metus* nije proizvodio pravne učinke u starom civilnom pravu. Tek početkom posljednjeg stoljeća Republike pretor je u svoj edikt uveo deliktnu tužbu *actio quod metus causa* na plaćanje novčane kazne. Zanimljivo je da se tuženiku nije proglašavala *infamia* za što se ne znaju točni razlozi,⁴⁸ ali temelji zabrane prisile vide se u povredi dobrih običaja, odnosno pravila morala.⁴⁹ Tek u Justinijanovu pravu umjesto ili pored novčane kazne koja je predstavljala zadovoljštinu za naneseu protupravnost, zahtijevala se isplata naknade štete.⁵⁰

Stoga, možemo zaključiti da su se još od rimskog prava nemoralna postupanja u poslovnom prometu, posebice u odnosima trgovca i kupca, smatrala deliktima te je oštećeni ostvarivao pravo na satisfakciju u visini prouzročene štete. Protupravnost takvih postupanja proizlazila je iz činjenice da su ona protivna moralu u poslovnom prometu u kojem se pošteno ponašanje zahtijevalo, kako je Cicero naveo: „između dobrih ljudi“.

3. KONCEPT POSLOVNE NEMORALNOSTI TRGOVACA U SREDNJEM VIJEKU

U 6. stoljeću rimsko pravo sadržano u *Corpus Iuris Civilis* prestalo je važiti osnivanjem barbarskih država i primjenom njihova prava. U barbarskom je dobu razina trgovačke i proizvodne aktivnosti značajno opala.⁵¹ Za vrijeme ranog srednjeg vijeka, obrtnici su uglavnom radili na posjedima vlastelina. Tek od 10. stoljeća, zbog različitih društvenih faktora (nastanka poljoprivrednog viška, porasta prirodnog prirasta, razvoja gradova) dolazi do procvata trgovine, posebice međunarodne trgovine te posljedično jačanja trgovačke klase ljudi. Trgovina i proizvodnja bili su u to doba još uvijek povezani, a većina obrtnika bavila se i trgovinom. U urbanim centrima trgovci i obrtnici pridruživali su se trgovačkim i obrtničkim cehovima,

⁴⁶ *Ibid.*, str. 307.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 308.

⁴⁸ Pretpostavlja se da se kod *actio quod metus causa* nije proglašavala infamija zbog povijesnog konteksta u kojem je ta tužba nastala, detaljnije vidi: Glover, G., *Metus in the Roman law of obligations*, Rhodes University, *Fundamina: A Journal of Legal History* 2004. (10), 31-58, dostupno na <http://eprints.ru.ac.za/988/1/Metus.pdf>, 9. travnja 2024. i ondje citirana literatura.

⁴⁹ Horvat, M., *Rimsko pravo, op. cit.*, u bilj. 3, str. 307 i 308.

⁵⁰ *Loc. cit.*, str. 211.

⁵¹ Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350, op. cit.*, u bilj. 24, str. 18-22.

različitih vrsta, naslanjajući se na tradiciju obrtništva još iz rimskih vremena, tako da su individualni obrtnici bili rijetki. Osim što su se trgovci udruživali u cehove, valja dodati da su se i cehovi udruživali u konfederacije cehova, radi zaštite interesa svojih članova od lokalnih vlasti i drugih natjecatelja.⁵²

U tom razdoblju Europa je bila rascjepkana na gradove i pokrajine, na kojima se primjenjivalo njihovo statutarno pravo (*ius proprium*). Potkraj 11. stoljeća dolazi do oživljavanja rimskog prava, njegovim proučavanjem od strane glosatora i kasnije od sredine 13. stoljeća postglosatora ili komentatora. Usvajanje jedinstvenih pravnih pravila i načela rimskog prava na gotovo cijelom europskom teritoriju kojima su se dopunjavala statutarna prava, poznao je kao recepcija rimskog prava – općeg prava (*ius commune*) koje se primjenjivalo kao pozitivno pravo u mnogim državama srednje i zapadne Europe. Recepcija rimskog prava i primjena istih pravila bila je vrlo značajna za razvoj trgovine, budući da su se različita statutarna prava razlikovala, te onaj koji je uživao zaštitu u jednom gradu ili pokrajini nije imao pravo na zaštitu u drugom gradu. Također, u srednjem vijeku bio je značajan i utjecaj Crkve i kanonskog prava (*ius cononici*). Pod utjecajem kanonskog prava u trgovini su vrijedili veći zahtjevi moralnosti, nego što su to bili u razdoblju Rima. Primjerice, važila je teorija pravedne cijene prema kojoj sve stvari imaju objektivno pravednu cijenu i grešno je kupovati po niskoj, a prodavati po visokoj cijeni. Stoga, stjecanje profita, što je danas cilj svakog gospodarskog subjekta, u tom razdoblju smatrao se grijehom. Trgovina se smatrala nemoralnim zanimanjem, ali ne zato što su se njome bavili niži staleži kao u razdoblju Rima, već naprotiv, jer su se bogati trgovci smatrali pohlepnima u svojoj težnji za profitom.⁵³ Posebno visoke standarde moralnosti imalo je staro njemačko pravo.⁵⁴

Međutim, unatoč visokim zahtjevima moralnosti, usporedo s razvojem trgovine i tehnologije razvijaju se i nemoralne radnje trgovaca na tržištu. Velik udio robe na tržištu bio je krivotvoren. Najčešće tekstil, oruđe, namještaj, vojna oprema, lončarstvo. Krivotvorine su bile toliko uvjerljive da su u zabludu dovodile i srednjovjekovnu aristokraciju i kolekcionare. Trgovci su zavaravali kupce kako u pogledu izvora, tako i u pogledu kvalitete robe, ali i druge trgovce koji nisu imali dovoljno iskustva. Primjerice, Giovanni Paolo Morelli, iz bogate talijanske obitelji trgovaca vunom, u svom privatnom zapisu o povijesti svoje obitelji od 12. stoljeća do 1421. napisao je: „*Trguj s osobom od povjerenja koja uživa dobar ugled i vjeru čije ime nešto govori. Nemoj se baviti nikakvom trgovinom ili poslom u kojem nemaš*

⁵² Najpoznatija je bila konfederacija trgovačkih cehova Hansa u sjevernoj Europi (The Hanseatic League), koja je obuhvaćala 170 gradova, a trajala je od 13. do 17. stoljeća.

⁵³ Whitman, J. Q., *The Moral Menace of Roman Law and the making of Commerce: Some Dutch Evidence*, Yale Law School Faculty Scholarship Series, Paper 654, 1996., dostupno i na http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/654, 9. travnja 2024.

⁵⁴ Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman foundations of the Civilian Tradition*, op. cit., u bilj. 12., str. 257.

*iskustva. Radi ono za što si sposoban i budi svjestan svega ili ćeš u protivnom biti prevaren.*⁵⁵

3.1. Važnost cehova u sprečavanju nepoštenog postupanja trgovaca

U ranom srednjem vijeku, kada su pravni sustavi bili partikularni, zapreka za trgovinu (upravnih, poreznih i sl.) bilo je mnogo. Trgovci i obrtnici iz iste struke počeli su razvijati jaču međusobnu suradnju kako bi zajedno nastupali na tržištu i zaštitili svoje interese. Cehovi su bile profesionalne organizacije koje su svoje članove štatile od drugih konkurenata, javne vlasti te im osiguravali socijalni status. Kao ciljeve isticali su prodaju kvalitetne robe po niskim cijenama, što je bilo u skladu s katolicizmom, iako u praksi to nije bilo sasvim tako.⁵⁶ Standardizirali su kvalitetu, veličinu i cijenu tipičnih proizvoda te je stoga sloboda natjecanja među članovima istog ceha bila ograničena. Međutim, sve dok se postizao ekonomski rast, autonomija članova nije bila nerazumno ograničena. Članovi su bili ravnopravni i odluke su donosili zajedno u zajedničkom interesu. Cehovi u gradu iz kojeg su potjecali, stvarali su monopole, jer su se gotovo svi obrtnici i trgovci iz određene struke učlanjivali u ceh te struke. Kada je djelovao unutar ceha, individualni proizvođač nije mogao prekomjerno proširiti svoju proizvodnju.⁵⁷

Iako konkurencije između različitih članova istog ceha skoro nije ni bilo, konkurencija je postojala između cehova iz različitih gradova. Naime, u srednjem vijeku trgovina se najčešće odvijala na sajmovima koji bi trajali nekoliko dana. Na tržištu cehovi su se razlikovali prema svojoj oznaci. Budući da karakteristike trajnosti, sigurnosti i funkcionalnosti nisu vidljive prilikom kupnje, cehovima je bilo vrlo važno stjecanje ugleda na tržištu, kako bi kupci imali povjerenje u kvalitetu kupljene robe i tako kupovali robu određenog ceha, ali i kako bi postigli dobru cijenu za svoju robu te stekli veći profit. Stjecanje i održavanje dobrog ugleda bilo je važno, jer je na tržištu bilo mnogo robe loše kvalitete, te su kupci bili oprezni zbog slabe kupovne moći i činjenice da oni snose posljedice nepravilne kupnje (lat. *caveat emptor*).⁵⁸ Naime, garancije nisu bile uobičajene, parnice su bile skupe i dugotrajne, teret dokaza na tužitelju, a prodavatelja, koji je najčešće bio trgovački putnik, trebalo je tužiti u mjestu njegova prebivališta.⁵⁹

Cehovi su zato kontrolirali kvalitetu proizvoda svojih članova te su neki čak kupovali rijetke materijale kako bi njihovi proizvodi imali istaknutu kvalitetu i kako

⁵⁵ Richardson, G., *Brand Names Before the Industrial Revolution*, Working Paper 13930, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2008., dostupno na <http://www.nber.org/papers/w13930>, 9. travnja 2024., str. 10.

⁵⁶ Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350*, op. cit., u bilj. 24, str. 127 i 128.

⁵⁷ *Loc. cit.*, str. 123-130.

⁵⁸ Prema ovom načelu kupac mora paziti pri zaključivanju ugovora o kupoprodaji i pri predaji kupljene stvari, pa se ne može koristiti pravnom zaštitom zbog nedostataka kupljene stvari, osim ako je prodavatelj postupao dolozno, Petrak, M., *Traditio Iuridica*, op. cit., u bilj. 20, str. 36.

⁵⁹ Richardson, G., *Brand Names Before the Industrial Revolution*, op. cit., u bilj. 55, str. 8.

bi ih bilo teže krivotvoriti.⁶⁰ Proizvodne metode držale su se u tajnosti, koristili su tehnike i sirovinu iz lokalne okoline. Prodavali su robu čija je proizvodnja zahtijevala značajna ulaganja u specijaliziranu opremu. Ta unikatnost stvarala im je ugled u očima kupaca, a ujedno su sprečavali krivotvorenje svoje robe.⁶¹

Da bi uživali ugled, cehovi su pazili na moralnost svojih članova te su donosili pravilnike kojima su zabranjivali nepošteno postupanje svojih članova i u odnosima s kupcima i u odnosu na druge trgovce iz drugih cehova. Propisivali su novčane i tjelesne sankcije. Primjerice, zabranjivala se prodaja robe po damping cijenama, ocrnjivanje i ponižavanje, krivotvorenje, davanje premija i podmićivanje pomoćnog osoblja drugog trgovca, odavanje poslovne tajne itd.⁶² No, u razdoblju srednjeg vijeka, kao nemoralne radnje zabranjivale su se i one radnje koje se danas smatraju uobičajenima. Tako, na primjer, oglašavanje nije bilo prihvaćena praksa, pa se u nekim srednjovjekovnim propisima zabranjivalo privlačenje pozornosti na svoje proizvode klimanjem glavom ili kihanjem.⁶³

3.2. Načelo *bona fides* u srednjovjekovnoj *lex mercatorii*

U srednjem vijeku brzina poslovnih transakcija, zbog pravnog partikularizma, zahtijevala je razvoj prilagodljivije, brže pravne zaštite u ugovornim odnosima, pa se razvija ustaljena praksa trgovaca na sajmovima i morskim lukama u europskim trgovačkim centrima tzv. srednjovjekovna *lex mercatoria* (*law merchant*). *Ius mercatorum* skup je pravila običajnog trgovačkog prava koja su se primjenjivala jedinstveno na čitavom europskom području kod međunarodnih sporova pred posebnim trgovačkim sudovima.⁶⁴

Neki znanstvenici smatraju da je rimski *ius gentium* bio prethodnik *lex mercatoria*.⁶⁵ Svakako, i jedno i drugo razvili su se zbog potreba trgovine i prometa, a zajednička im je neformalnost i prilagodljivost. Kod srednjovjekovne *lex mercatorie*, kao i kod *ius gentiuma*, najistaknutije je načelo *bona fides*. Doduše, u srednjem vijeku pojam *bona fides* izjednačavao se s pojmom *aequitas*, iako je *bona*

⁶⁰ Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350*, op. cit., u bilj. 24, str. 123-130.

⁶¹ *Ibid.* i Richardson, G., *Brand Names Before the Industrial Revolution*, op. cit., u bilj. 55, str. 4.

⁶² Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350*, op. cit., u bilj. 24, str. 128, Richardson, G., *Brand Names Before the Industrial Revolution*, op. cit., u bilj. 55, str. 13 i 14, Prica, R., *Nelojalna konkurencija*, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, 1962., str. 9-11, Rucner, J., *Nelojalna utakmica i zaštita autorskog prava*, Zagreb: "Zrinski" štamparsko-izdavački zavod, 1969., str. 14.

⁶³ Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages*, op. cit., u bilj. 24, str. 950-1350.

⁶⁴ Stein, P., *Rimsko pravo i Europa*, op. cit., u bilj. 5, str. 117.

⁶⁵ F. M. Maniruzzaman, A., *The Lex Mercatoria and International Contracts: A Challenge for International Commercial Arbitration?*, American University International Law Review, Volume 14, Issue 3, Article 2, 1999., Goldman, B., *Lex Mercatoria*, Forum Internationale, vol. 3, studeni 1983., str. 3: „*Lex mercatoria is a venerable old lady who has twice disappeared from the face of the earth and twice been resuscitated.*“

fides imala uže značenje.⁶⁶ Dakle, trgovci su u trgovačkim ugovornim odnosima i sukladno *lex mercatoria* trebali poslovati sukladno načelu *bona fides* odnosno čak i šire, sukladno načelu pravičnosti (*aequitas*). Široko značenje načela *aequitas* omogućavalo je rješavanje novonastalih situacija, a sve sukladno zahtjevima poštenog poslovnog prometa. Poštenje u prometu smatralo se pokretačem trgovine, o čemu svjedoče izreke *bona fides est primum mobile ac spiritus vivificans commercii* (dobra vjera glavni je pokretač i duh trgovine), *bonam fidem valde requiri in his, qui plurimum negotiantur* (dobra vjera najviše se zahtijeva od onih koji najviše trguju).⁶⁷

3.3. Drugi oblici zaštite od poslovne nemoralnosti

U srednjem vijeku sudska zaštita u izvanugovornim odnosima trgovaca još uvijek nije bila značajnije razvijena. U pojedinim statutima gradova u sjevernoj Italiji u 12., 13. i 14. stoljeću bila je propisana zaštita oznake i tehnike.⁶⁸ No, cehovi nisu uživali zaštitu izvan tog područja, posebno ne na distanciranim tržištima. Srednji vijek u kojem se nakon barbarskog doba tek ponovno rađa pravna misao temeljena na *Corpus Iuris Civilis*, nije mogao uspostaviti nikakvu teorijsku podlogu za davanje šire zaštite od one priznate u rimskom pravu. Tako je zaštitu mogao dobiti ceh čiji je ugled povrijeđen, i to prema pravilima o povredi osobnog prava na ugled i čast, ali ne i zbog same činjenice da drugi radi ostvarenja profita iskorištava njegov ugled i tako mu nanosi štetu. Stoga, nije bio povrijeđen ugled ceha i nije imao pravo na pravnu zaštitu ako je krivotvorina bila toliko autentična i kvalitetna da takvi proizvodi nisu škodili ugledu ceha čija se roba krivotvorila.⁶⁹

Lokalna vlast i inspektori također su nadzirali proizvodnju i trgovinu unutar svojih teritorija. Ispitali su dužinu, širinu, boju i težinu proizvoda, ali prvenstveno radi naplate poreza i drugih nameta koji su se prema tim osobinama određivali. I u razdoblju srednjeg vijeka nepošteno postupanje trgovaca nije se kažnjavalo od strane javne vlasti zbog nemoralnih postupanja prema klijentima ili drugim trgovcima,⁷⁰ jer se još nisu proučavali tržište i tržišni mehanizmi pa se nije uvidalo da je nepošteno tržišno natjecanje štetno za tržište i društvo u cijelosti. Isto tako, u privatnom pravu nije se postavila pravno relevantna teorijska podloga za razvoj zasebnog prava protiv nepoštenog tržišnog natjecanja. Tržište nije bilo slobodno pa se ni nepošteno tržišno natjecanje nije smatralo ograničenjem trgovine. Zato se u ovom razdoblju pružala uglavnom samoregulatorna zaštita protiv nepoštenog tržišnog natjecanja unutar cehova, radi ostvarenja i održavanja dobrog ugleda cehova, te zaštita prema ugovornom pravu u odnosima između trgovaca te trgovaca i klijenata u kojima su vrijedili zahtjevi poštenja, još prema rimskom načelu *bona fides*, ali šireg značenja.

⁶⁶ Zimmermann, R. i Whittaker, S., *Good Faith in European Contract Law*, Cambridge University Press, 2000., str. 16.

⁶⁷ Meyer, R., *Bona fides und lex mercatoria in der europäischen Rechts tradition*, Göttingen, Wallstein, 1994., str. 61. i 62.

⁶⁸ Richardson, G., *Brand Names before the Industrial Revolution*, op. cit., u bilj. 55., str. 15.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*, str. 19.

4. NASTANAK PRAVA PROTIV NEPOŠTENOG TRŽIŠNOG NATJECANJA U FRANCUSKOJ POČETKOM 19. STOLJEĆA

Rani novi vijek donio je nove društvene promjene, poput geografskih otkrića i razvoja tehnike. U 17. stoljeću počinje se razvijati moderni kapitalizam. Primjerice, u Amsterdamu je bilo prvo napredno tržište kapitala te je Nizozemska osnovala prvu državnu banku. Velika trgovačka društva financirala su se kroz široku javnu prodaju dionica.⁷¹

U razdoblju novog vijeka dolazi do odvajanja prava, kao i drugih znanosti od kršćanskog utjecaja. Počinje se moralno opravdavati trgovačko ponašanje koje se smatralo moralnim u rimskom dobu, ali grešnim po kršćanskoj tradiciji. Tako dolazi i do napuštanja teorije poštene cijene (eng. *just-price*), a umjesto toga nemoralnim se smatra zavaravanje u odnosu na kvalitetu, težinu i mjere.⁷²

Tijekom druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća odvijao se postupni prijelaz iz starog feudalnog uređenja u moderno građansko društvo. Na stvaranje građanskog društva naročito je utjecao izum parnog stroja i njegova primjena u industriji, rudarstvu i prometu. Došlo je do povećanja broja tvornica u kojima se zapošljavalo sve više radnika, a poslodavci su većinom pripadali građanskom sloju.

U prvim desetljećima 19. stoljeća Francuska i većina zemalja zapadne Europe doživjele su industrijsku revoluciju. S ukidanjem feudalnih odnosa ukidaju se i svi oblici ovisnosti. Proklamiraju se osobna sloboda ljudi i slobodna trgovina. Razvija se kapitalizam te prema Roubieru: „*Pravni temelj profesionalnog života ne prolazi više kroz pojmove vlasništva i ugovora, već kroz pojmove konkurencije i monopola.*“⁷³ U tom kontekstu dolazi i do proširenja ovog prava izvan granica ugovornih odnosa i usvajanja koncepata tržišta i tržišnog natjecanja.

Nastanak prava protiv nepoštenog tržišnog natjecanja (*concurrance déloyale*) povezan je sa završetkom francuske revolucije kada je donesen d'Allardeov zakon 2. ožujka 1791. koji je zabranio sva obrtnička i trgovačka udruživanja i široko proklamirao načelo da je svaka osoba slobodna baviti se takvim poslom ili profesijom, umjetnošću ili trgovinom, kakva mu odgovara.^{74 75} Nakon donošenja tog zakona uslijedilo je ukidanje i inspektora koji su u srednjem vijeku pored

⁷¹ Whitman, J. Q., *The Moral Menace of Roman Law and the making of Commerce: Some Dutch Evidence, op. cit.*, u bilj. 53, str. 1853.

⁷² *Ibid.*, str. 1865.

⁷³ Roubier, P., *Le droit de la propriété industrielle*, Paris, 1952., str. 292.

⁷⁴ Derenberg, W. J., *The Influence of the French Code Civil on the Modern Law of Unfair Competition*, The American Journal of Comparative Law, Vol. 4, br. 1. (zima 1955.), str. 1-34, str. 2.

⁷⁵ U Hrvatskoj je do ukidanja cehova došlo znatno kasnije i to donošenjem Obrtnog zakona od 27. veljače 1872. Temeljem tog zakona pravo otvaranja samostalnog obrta i trgovine imala je svaka punoljetna osoba. Protesti obrtnika rezultirali su donošenjem novog zakona 1884. g. kojim je sloboda obrta bila ograničena tj. svi rukotvorni obrti imali su obvezu osposobljavanja, a 1875. stupio je na snagu i novi trgovački zakon. Antun Cuvaj u svom djelu "Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj i Slavoniji od najstarijih vremena do danas", Kutija br. 1, str. 288. – neobjavljeno, navodi da je uloga maloobrtnika oslabila jer su izgubili značaj koji su nekada imali cehovski majstori te su se sada morali natjecati sa stranom konkurencijom – 9 (DAH, Depozit br. 36 (1949.)).

cehova nadzirali proizvodnju i kvalitetu robe. Pored toga, ni lokalne vlasti nisu više u nadzoru proizvodnje bile dužne „*održavati dobar red i dobru vjeru*“. Time se ukinula svaka kontrola trgovine, a takvo stanje stvorilo je nesigurnost.⁷⁶ Usto, donošenjem nacionalnih kodifikacija i razvojem međunarodnog prava nestaje i srednjovjekovna *lex mercatoria* u kojoj se široko primjenjivalo načelo *bona fides*. Već početkom 1793. evidentirane su posljedice neregulirane trgovine pa, na primjer, jedno policijsko izvješće u Francuskoj od 27. veljače 1793. spominje prodavače koji su okrivljeni za zloupotrebu prednosti slobodne trgovine. To se prvenstveno odnosilo na trgovce vinima da prorjeđuju vino, mesarima da uključuju kosti i noge kad mjere meso i za pretjerane cijene. Dakle, sve djela kojima su se prije bavili cehovi.⁷⁷

Služenje nedopuštenim sredstvima pojedinaca radi ostvarivanja što veće dobiti kulminiralo je u prvoj polovici 19. stoljeća i nužna je bila intervencija kako bi se normalizirali odnosi na tržištu i stabiliziralo tržište. Javna vlast nije još imala političke volje ograničiti slobodu trgovanja, a *Code Civil* nije sadržavao ni jednu posebnu odredbu o nepoštenom tržišnom natjecanju. Stoga su taj važan zadatak preuzeli francuski sudovi. Tako je Francuska postala prva država koja je prepoznala nepošteno tržišno natjecanje kao posebno pravo te priznala konkurentu pravo na naknadu štete zbog nepoštenih postupanja drugog konkurenta koji se koristio njegovim uspjesima. Francuska je sudska praksa zaštitu protiv raznih oblika nepoštenog natjecanja temeljila na člancima 1382. i 1383. *Code Civila* koji propisuju opće načelo naknade štete, primjenjivo u svim slučajevima gdje je iz namjere ili nepažnje šteta prouzročena drugoj osobi ili njegovu vlasništvu. Do sredine 19. stoljeća Francuska je, uviđajući štetnost nereguliranog tržišta za društvo u cijelosti, donijela i mnogo posebnih zakona koji su propisivali kaznenopravne sankcije.⁷⁸ Pod tim pravilima priznala su se i provodila prava koja su se tek kasnije podvela pod prava industrijskog vlasništva za povredu žiga, patenta i slično, a koja su se u 19. stoljeću sklapanjem međunarodnih konvencija sustavnije razvila u posebne grane prava. Naime, francuski sudovi oblikovali su koncept „*achalandage*“ koji znači skup svih odnosa stvorenih između trgovca i njegova kupca. Koristeći taj koncept, francuski su sudovi vrlo rano dali zaštitu ne samo u slučajevima povrede žigova i poznatih oznaka, već i drugih akata koji stvaraju zabunu imitacijom vanjskih karakteristika, uključujući akte koji i bez stvaranja zabune namjeravaju odvući kupce od natjecatelja, kao npr. ponižavanje natjecateljskog proizvoda. Uskoro su uključeni slučajevi i trgovačkog podmićivanja, odavanje poslovne tajne

⁷⁶ Za trgovinu je u Francuskoj bilo nadležno Ministarstvo unutarnjih poslova, ali ono nije provodilo nikakav nadzor – više vidi u Fitzsimmons, M. P., *From Artisan to worker: Guilds, The French State and Organization of Labor 1776-1821*, Cambridge University Press, 2010., str. 52-58.

⁷⁷ *Loc. cit.*, str. 62.

⁷⁸ Na primjer Zakon o lažnom označavanju podrijetla robe od 28. 7. 1824., Zakon o zloupotrebi tuđeg imena upotrebom znaka robe na robi ili njezinom pakiranju od 23. 7. 1857., Zakon o odavanju tajni poduzeća po njihovim namještenicima od 13. 5. 1863. i Zakon o prisvajanju obrtnih odlikovanja od 30. 4. 1886. – vidi: Politeo, I., *Zakon o suzbijanju nelojalne utakmice: 4.4.1930.*, Minerva, Zagreb 1930., str. 5-6.

i brojni drugi primjeri.⁷⁹ Na ovom pravnom temelju pružala se zaštita isključivo privatnih prava te se ona dodjeljivala samo natjecatelju i samo u odnosu na njegove posebne interese.⁸⁰ Na opisani način Francuska je ograničila slobodu poduzetnika i to moralom. No, zbog navedenih povijesnih okolnosti, konkretno priznanja slobode trgovine i posljedično destabilizacije tržišta, ova djela podvela su se pod moralno načelo zabrane zlouporabe prava iz kojeg se izvelo pravilo da je zabranjeno zloupotrebjavati slobodu natjecanja prisvajanjem tuđeg uspjeha.⁸¹ Zabrana nepoštenog postupanja trgovaca sada se teorijski posebno obrazlagala, kako bi se ustrajalo na načelu slobode trgovanja, ali ujedno ostvarila stabilizacija tržišta, preuzimajući u privatnom pravu zaštitu koju su nekad trgovcima pružali cehovi. To proširenje zaštite u privatnom pravu obavilo se upravo primjenom moralnog načela zabrane prouzročenja štete (*neminem leadere*), priznajući nepošteno tržišno natjecanje kao delikt. Dakle, nepoštena postupanja trgovaca u izvanugovornim odnosima smatrala su se deliktom, kojima je posljedica naknada štete, jednako kao što su se takva postupanja smatrala u ugovornim odnosima još od rimskog prava.

5. ZAŠTITA OD NEPOŠTENOG TRŽIŠNOG NATJECANJA U MEĐUNARODNOM PRAVU

5.1. Uvođenje zabrane nepoštenog tržišnog natjecanja u Parišku konvenciju

Usporedo s razvojem industrijskog društva, tehnike i mehanizacije razvijala se i međunarodna trgovina. Radi zaštite pravednosti i poštenja u međunarodnoj razmjeni, države su sklapale međunarodne ugovore te stvarale međunarodno pravo. U Parizu 20. ožujka 1883. sklopljen je međunarodni ugovor o zaštiti industrijskog vlasništva (Pariška konvencija). Povod propisivanju međunarodne zaštite intelektualnog vlasništva bilo je odbijanje stranih izlagača da sudjeluju na međunarodnoj izložbi inovacija u Beču 1873., zbog bojazni da će se njihove ideje ukrasti i ekonomski iskoristiti u drugim zemljama.⁸² Međutim, pravo intelektualnog vlasništva nije pokrivalo slučajeve nepoštenog natjecanja, pa su se poduzetnici suočavali s nepoštenim natjecanjem kada trguju u inozemstvu jer se domaćim natjecateljima davala prednost. Stoga je bilo potrebno donijeti općenitije odredbe koje će obuhvatiti sve slučajeve nepoštenog tržišnog natjecanja te načelo nacionalnog tretmana proširiti na zaštitu protiv nepoštenog tržišnog natjecanja. Kako su države članice, osobito tri najveće industrijske i trgovačke sile Francuska, Njemačka i Velika Britanija, na

⁷⁹ Derenberg, W. J., *The Influence of the French Code Civil on the Modern Law of Unfair Competition*, *op. cit.*, u bilj. 74, str. 4.

⁸⁰ Henning-Bodewig, F., *Unfair Competition Law, European Union and Member States*, Kluwer Law International, Hague, Nizozemska, 2006., str. 3.

⁸¹ Vidi Derenberg, W. J., *The Influence of the French Code Civil on the Modern Law of Unfair Competition*, *op. cit.*, u bilj. 74, str. 3. i Prica, R., *Nelojalna konkurencija*, *op. cit.*, u bilj. 62, str. 9-11, te ondje citirana literatura.

⁸² <http://www.wipo.int/about-wipo/en/history.html>, 9. travnja 2024.

različiti način regulirale pravnu zaštitu od nepoštenog tržišnog natjecanja, a neke države do tada nisu uopće imale propisana pravna pravila nepoštenog tržišnog natjecanja, bilo je teško naći zajedničko rješenje u Pariškoj konvenciji.

Godine 1900. na Briselskoj diplomatskoj konferenciji za izmjenu Pariške konvencije za zaštitu industrijskog vlasništva, na prijedlog Francuske⁸³ dodan je članak 10 bis koji predstavlja jedini opći propis nepoštenog tržišnog natjecanja u međunarodnom pravu.

Stavak 1. članka 10 bis Pariške konvencije propisuje da se zemlje Unije obvezuju osigurati pripadnicima Unije stvarnu zaštitu protiv nepoštenog tržišnog natjecanja. Dakle, u ostvarenju tog cilja, države potpisnice konvencije slobodne su odabrati način postizanja tog cilja, odnosno način propisivanja te zaštite, pa su tako razlike u regulaciji i dalje ostale znatne. Međutim, iako nije došlo do ujednačavanja nacionalnih propisa, uvođenjem prava protiv nepoštenog tržišnog natjecanja u Parišku konvenciju, proširena je primjena osnovnih načela Pariške konvencije. Načelo formalne uzajamnosti ili načelo nacionalnog tretmana (eng. *national treatment principle*) podrazumijeva da su pripadnici svih zemalja članica Unije izjednačeni s domaćim državljanima u pogledu stjecanja, zaštite i iskorištavanja prava industrijskog vlasništva,⁸⁴ a primjena tog načela ne može se uvjetovati postojanjem boravišta (domicila), poslovnog sjedišta pripadnika Unije u zemlji u kojoj se zaštita traži.⁸⁵ Prema načelu asimilacije, pripadnici zemalja koje nisu članice Unije uživaju isti tretman kao i državljani zemalja Unije ako na teritoriju jedne od članica Unije imaju boravište ili „stvarno i djelatno industrijsko ili trgovačko poduzeće“.⁸⁶ Konačno, sukladno načelu minimalnih prava (minimalne zaštite) zakoni država članica trebaju osigurati minimalna prava pripadnicima Unije ili asimiliranim osobama. Minimalna prava iz Konvencije vrijede *iure conventionis* i ne mogu biti umanjena nacionalnim propisima.

5.2. Koncept „nepoštenog tržišnog natjecanja“ prema Pariškoj konvenciji

Članak 10 bis stavak 2. Pariške konvencije sadrži generalnu klauzulu koja definira nepošteno natjecanje kao „Svaku radnju poduzetu radi natjecanja koja je protivna poštenoj industrijskoj ili trgovačkoj praksi.“ (eng. *any act of competition contrary to honest practices in industrial or commercial matters*). No, osim što je propisana generalna klauzula, Pariška konvencija propisuje određene kategorije radnji za koje

⁸³ *Actes de Bruxelles*, str. 164. (prijedlog Francuske), 187/8, 310, 382/3 (rasprava i usvajanje) – Guide to the Application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property as Revised at Stockholm in 1967, prof. G. H. C. Bodenhausen, Director of BIRPI, United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property (BIRPI), WIPO Publication, BIRPI 1969, WIPO reprinted 1991, 2004, 2007, str. 142, dostupno na: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/611/wipo_pub_611.pdf, 9. travnja 2024.

⁸⁴ Čl. 2. toč. 1. Pariške konvencije.

⁸⁵ Čl. 2. toč. 2. Pariške konvencije.

⁸⁶ Čl. 3. Pariške konvencije.

se uvijek smatra da predstavljaju nepošteno natjecanje i njih taksativno nabraja. To su:

„1. sva djela koja po svojoj naravi mogu stvoriti zabunu, bilo kojim sredstvom, o trgovačkom društvu, proizvodima ili o industrijskoj odnosno trgovačkoj djelatnosti konkurenata;

2. lažne primjedbe, pri vođenju trgovine, takve naravi da diskreditiraju trgovačko društvo, proizvode ili industrijsku, odnosno trgovačku djelatnost konkurenata;

3. oznake ili navodi čija upotreba u trgovini može dovesti javnost u zabludu o podrijetlu, načinu proizvodnje, osobinama, pogodnostima za upotrebu ili količini robe.“

Zabranjeno djelo stvaranja zabune iz citirane toč. 1. najbliže je pravima industrijskog vlasništva. Zabuna se može izazvati znakom, žigom, brendom, pakiranjem, oblikom, bojom dobara ili bilo kojom drugom razlikovnom oznakom koju koristi poduzetnik. Ne traži se postojanje namjere. Međutim, loša namjera može utjecati na visinu kazne. Također nije potrebno da je zabuna doista i nastala; često je dovoljno postojanje vjerojatnosti zabune. Ne određuje se rok zastare – pravo na zaštitu postoji dok postoji i mogućnost zabune. Stoga, zaštita od ovog djela nadopunjuje zaštitu industrijskog vlasništva u slučaju kada npr. nije povreda žiga, jer se ne radi o istim ili sličnim proizvodima ili uslugama, ali upotreba poznatog žiga na nekom drugom proizvodu može izazvati zabludu o proizvođaču i sl.⁸⁷

Djelo dovođenja javnosti u zabludu, odnosno zavaravanja stavljanjem netočnih oznaka ili navoda (pod tim se smatra i oglašavanje), prvenstveno je adresirano na potrošače, jer kod njih najčešće stvara pogrešan dojam.

Za razliku od prva dva djela, diskreditiranje konkurenta odnosi se na davanje netočnih navoda u odnosu na određenog trgovca ili skupinu trgovaca odnosno natjecatelja. Oni ne trebaju biti točno imenovani, ali je bitno da ih je iz navoda moguće identificirati. To je djelo koje na bilo koji način narušava ugled trgovca, te nije potrebno da je to djelo učinjeno s namjerom ili da je nastala šteta.⁸⁸

Uvrštenje generalne klauzule i navođenje posebnih slučajeva u Pariškoj konvenciji rezultat je kompromisa između kontinentalne pravne tradicije koja teži što široj zabrani temeljenoj na općoj klauzuli i britanskog pristupa koji preferira usku definiciju slučajeva.⁸⁹ Dakle, prema generalnoj klauzuli u Pariškoj konvenciji, da bi se određeno djelo kvalificiralo kao djelo nepoštenog tržišnog natjecanja potrebno je da budu kumulativno ispunjena tri uvjeta i to da je to akt konkurencije, protivan poštenoj praksi te mora biti poduzet u industrijske ili trgovačke svrhe. Budući da je Pariška konvencija zaštitu od nepoštenog tržišnog natjecanja vidjela kao dio intelektualnog i industrijskog vlasništva, odnosno njegovu dopunu, mnogi

⁸⁷ Više vidi: World Intellectual Property Organization (WIPO), *Protection Against Unfair Competition*, Geneva, 1994., str. 27-37.

⁸⁸ *Ibid.*, str. 44-48.

⁸⁹ Hilty, R. M.; Henning-Bodewig, F., *MPI Studies on Intellectual Property, Competition and Tax Law, Law Against Unfair Competition, Towards a New Paradigm in Europe?*, Springer –Verlag Berlin Heidelberg, Njemačka, 2007., str. 55.

znanstvenici s početka 20. stoljeća tvrdili su da se radi o povredi prava na plodove svoga rada, pravo na obavljanje profesije i dr.⁹⁰ Prema tome, Pariška konvencija nije prihvatila teoriju zlouporabe tržišne slobode ili pretjerane uporabe građanskopravne slobode koju je uspostavila francuska pravna teorija i praksa.⁹¹ Različita uređenja ovog prava u nacionalnim sustavima koja su se temeljila na Pariškoj konvenciji stvorili su dvojbe koje traju do danas oko toga je li nepošteno tržišno natjecanje delikt odnosno kvazidelikt ili delikt *sui generis*.⁹²

6. INSTITUTI RIMSKOG PRAVA KAO TEMELJI ZAŠTITE OD NEPOŠTENOG TRŽIŠNOG NATJECANJA U PRAVU EUROPSKE UNIJE

U svom ranom razdoblju postojanja, Europska unija (ranije: Europska ekonomska zajednica) pokušala je cjelovito harmonizirati pravo protiv nepoštenog tržišnog natjecanja. Taj pokušaj temeljio se na Pariškoj konvenciji te je predviđao samo zaštitu konkurenata.⁹³ Zbog pristupanja novih država članica i razvoja zaštite potrošača, za takav pristup nije postignuta politička suglasnost. Zato se Unija odlučila za postupnu harmonizaciju i to prvo na području nepoštenog oglašavanja.⁹⁴ Direktive s područja oglašavanja predviđale su zaštitu konkurenata, ali i potrošača. No, 2005. usvojena je Direktiva 2005/29/EZ o nepoštenim poslovnim praksama koja je odredila novi smjer u pravnoj regulaciji zaštite od nepoštenog tržišnog natjecanja u pravu EU-a. Ona nije slijedila međunarodno uređenje tog pravnog područja, već je harmonizirala prava država članica samo u odnosima poslovnih subjekata prema potrošačima. Tako se u pravu Europske unije pravna zaštita nije prvenstveno pružila konkurentima kao u međunarodnom pravu, već klijentima kao

⁹⁰ Vidi: Prica, R., *Nelojalna konkurencija, op. cit.*, u bilj. 62, str. 67-69 i ondje navedena literatura.

⁹¹ Više vidi: *Ibid*, str. 61-66.

⁹² Za različita stajališta vidi: R. Prica, *Nelojalna konkurencija, op. cit.*, u bilj. 62, str. 70 i 71, Kur, A., *What to protect, and how? Unfair competition, Intellectual property, or Protection sui generis*, Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law Research Paper No. 13-12, dostupno na: SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2268585>, 9. travnja 2024. i ondje citirana literatura, Kamperman Sanders, A., *Unfair Competition Law, The Protection of Intellectual and Industrial Creativity*, Clarendon Press, Oxford, 2004., str. 13.

⁹³ Ulmer, E., *Intellectual property rights and the conflict of laws: a study carried out for the Commission of the European Communities, Directorate-General for Internal Market and Industrial Affairs*, Deventer: Kluwer, 1978.

⁹⁴ Godine 1984. donesena je Direktiva 84/450/EEZ kojom su se ujednačila pravila država članica o zavaravajućem oglašavanju, a 1997. donesena Direktiva 97/55/EZ kojom je ujednačeno i područje komparativnog oglašavanja. Obje direktive stavljene su izvan snage Direktivom 2006/114/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2006. o zavaravajućem i komparativnom oglašavanju (kodificirana verzija), SL L 376, 27. 12. 2006., str. 21-27, Posebno izdanje na hrvatskom jeziku: Poglavlje 15 Svezak 022, str. 96-102.

u rimskom pravu. U kontekstu prava EU-a radi se prvenstveno o potrošačima,⁹⁵ a poslije se zaštita klijenata proširila i na male i srednje poduzetnike.⁹⁶ No, iako EU u potpunosti harmonizira odnose poslovnog subjekta prema potrošaču, zasada se suzdržava u potpunosti harmonizirati pravila o nepoštenom tržišnom natjecanju između poslovnih subjekata (klijenata i konkurenata).⁹⁷

Pravila o nepoštenoj poslovnoj praksi prema potrošačima sadrže generalnu klauzulu sukladno kojoj su zabranjene sve nepoštene radnje trgovaca prema potrošaču. Kao temeljno načelo propisano je rimsko načelo *bona fides*, ali šireg značenja nego u suvremenom obveznom pravu.⁹⁸ Načelo *bona fides* propisano je i u čl. 1. st. 1. Direktive o nepoštenim trgovačkim praksama koja uređuje odnose među poslovnim subjektima. U rimskom pravu načelo *bona fides* također je imalo široko značenje i predstavljalo je opreku *dolo* u značenju svake himbe i prijevare. Ono je predstavljalo jednostranu obvezu poslovnog subjekta da postupa pošteno te je kršenje te dužnosti uzrokovalo ništetnost ugovora i bilo je temelj za tužbu radi naknade štete zbog povrede ugleda i časti (lat. *actio iniuriam*).

Direktiva 2005/29/EZ o nepoštenim poslovnim praksama sadrži i male opće klauzule o zavaravajućoj⁹⁹ i agresivnoj poslovnoj praksi,¹⁰⁰ iz čijeg naziva već proizlazi da se po svom značenju temelje na konceptima *dolus* i *metus*. U suvremenom pravu zaštite potrošača, pored ili umjesto kolektivne zaštite, potrošači mogu koristiti i tužbu radi naknade štete, što je vrijedilo i za *dolus* i *metus*, a usto mogli bi podnositi tužbe zbog nevaljanosti ugovora koji je sklopljen pod utjecajem tog zabranjenog postupanja trgovca.¹⁰¹

⁹⁵ U pravu EU-a, pravila protiv nepoštene poslovne prakse u potpunosti su harmonizirana u odnosu poslovnog subjekta prema potrošaču Direktivom 2005/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2005. o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču na unutarnjem tržištu i o izmjeni Direktive Vijeća 84/450/EEZ, direktiva 97/7/EZ, 98/27/EZ i 2002/65/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, kao i Uredbe (EZ) br. 2006/2004 Europskog parlamenta i Vijeća, SL L 149, 11. 6. 2005., str. 22-39, Posebno izdanje na hrvatskom jeziku: Poglavlje 15 Svezak 008, str. 101-118 (u daljnjem tekstu: Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi).

⁹⁶ Na primjer vidi Direktivu (EU) 2019/633 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o nepoštenim trgovačkim praksama u odnosima među poduzećima u lancu opskrbe poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima, PE/4/2019/REV/2, SL L 111, 25. 4. 2019., str. 59-72 (u daljnjem tekstu: Direktiva o nepoštenim trgovačkim praksama).

⁹⁷ *Ibid* i Direktiva (EU) 2016/943 Europskog parlamenta i Vijeća od 8. lipnja 2016. o zaštiti neotkrivenih znanja i iskustva te poslovnih informacija (poslovne tajne) od nezakonitog pribavljanja, korištenja i otkrivanja (Tekst značajan za EGP).

⁹⁸ Vidi čl. 2 (h) Direktive o nepoštenoj poslovnoj praksi.

⁹⁹ Vidi čl. 6. i 7. Direktive o nepoštenoj poslovnoj praksi.

¹⁰⁰ Vidi čl. 8. i 9. Direktive o nepoštenoj poslovnoj praksi.

¹⁰¹ Na primjer vidi čl. 41. Zakona o zaštiti potrošača, Narodne novine br. 9/22, 59/23.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nepoštene radnje trgovaca postojale su od samog nastanka tržišta u antičkim društvima. Dokaze o oblicima privatnopravne zaštite od poslovne nemoralnosti trgovaca nalazimo još u rimskom pravu. Naime, iako se općenito smatra da se u antičko vrijeme država nije uplitala u poslovne odnose privatnih subjekata, rimsko pravo ipak je pružalo zaštitu od nepoštenog postupanja trgovaca. Privatnopravna zaštita od nepoštenog postupanja trgovaca, prvo se javila u rimskom ugovornom pravu širokom uporabom načela *bona fides* te pravne zaštite protiv *doli* i *metus*. U srednjem vijeku cehovi su razvili samoregulatornu zaštitu od nepoštenih postupaka svojih članova, dok je sudska zaštita bila ograničena samo na zaštitu ugleda, zaštitu od prijevare, prisile i sl. Zaštita oznaka, patenata i dr. pojavljuje se krajem srednjeg vijeka u statutima pojedinih gradova i pokrajina. U novom vijeku, usvajanjem koncepata tržišta i tržišnog natjecanja u pravu, nepošteno tržišno natjecanje prepoznaje se kao posebna grana prava.

Pravo na pravnu zaštitu u rimskom pravu imala je u pravilu ugovorna strana. U srednjem vijeku kada se razvija konkurencija između članova različitih cehova, najznačajnija je samoregulatorna kontrola poslovne moralnosti koju su provodili cehovi prema svojim članovima, dok se u novom vijeku značajnije razvija sudska građanskopravna zaštita prema kojoj i drugi natjecatelji imaju pravo na tužbu.

U svim tim različitim povijesnim razdobljima različito se reguliralo i pitanje što se smatra nepoštenim postupanjem. Sve ono što se smatralo moralnim u rimskom razdoblju ili se smatra moralnim u modernom dobu, nije se takvim smatralo u srednjem vijeku, kada je dužnost moralnog postupanja bila naglašenija zbog utjecaja kanonskog prava. Također, pravna zaštita pružala se radi zaštite različitih vrijednosti i interesa. U Rimu je naglasak bio na zaštiti interesa pojedinaca radi postizanja poštenja u ugovornim odnosima. U srednjem vijeku još se više težilo postizanju pravednosti u ugovornim odnosima pod utjecajem kanonskog prava. Cehovi su zaštitom poslovnog morala svojih članova prvenstveno štitili svoj ugled, čime su zadobivali povjerenje kupaca i bolje su prodavali svoje proizvode. Uspostavom liberalnih tržišta, nakon uvođenja potpune slobode, poslovni se moral zbog nereda koji je tada nastao, zaštitio radi pravilnog funkcioniranja tržišta. No, pravila o nepoštenom tržišnom natjecanju u Pariškoj konvenciji ne preuzimaju to stajalište, već ta pravila čine dio industrijskog vlasništva, što prvenstveno pruža zaštitu radu i ulaganju trgovca, a podredno pruža zaštitu i potrošačima.

Za razliku od međunarodnih pravila o nepoštenom tržišnom natjecanju, pravna pravila EU-a o zabrani nepoštenog postupanja trgovaca temelje se na konceptima *bona fides*, *dolus* i *metus*. Prema tome, oblike pravne zaštite od nepoštenog tržišnog natjecanja kakve imamo danas u pravu Unije, nalazimo još u rimskom pravu. Stoga možemo zaključiti kako su se pravila o zaštiti od poslovne nemoralnosti trgovaca razvijala sukladno promjenama koje su se događale u društvima, na tržištima te u pravnim teorijama i praksama. Razvoj tih pravila započeo je još od rimskog doba i bio je kontinuiran sve do danas.

LITERATURA

Knjige i članci

1. Akrap, I.; Rodin, M., *Ograničenja u primjeni valutne klauzule načelima moralnog sadržaja*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, v. 36, br. 2., 997-1024 (2015.), str. 1003-1005.
2. Cuvaj, A., HDA, Depozit br. 36 (1949.), *Povijest trgovine, obrta i industrije Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, kutija 1, sv. 1, *Od najstarijih vremena do nagodbe 1868*.
3. De Zulueta, F., *The Roman Law of Sale*, Clarendon Press, Oxford, 1966.
4. Derenberg, W. J., *The Influence of the French Code Civil on the Modern Law of Unfair Competition*, The American Journal of Comparative Law, Vol. 4, br. 1. (zima 1955.), str. 1-34.
5. Dika, M., *Postupak u sporovima za zaštitu kolektivnih interesa i prava, Novela Zakona o parničnom postupku iz 2011*, Novi informator, Zagreb 2011.
6. Fitzsimmons, M. P., *From Artisan to worker: Guilds, The French State and Organization of Labor 1776-1821*, Cambridge University Press, 2010.
7. Glover, G., *Metus in the Roman law of obligations*, Rhodes University, Fundamina: A Journal of Legal History 2004 (10), 31-58 dostupno na <http://eprints.ru.ac.za/988/1/Metus.pdf>, 9. travnja 2024.
8. Goldman, B., *Lex Mercatoria*, Forum Internationale, vol. 3, studeni 1983.
9. Gordley, J., *The Moral Foundations of Private Law*, The American Journal of Jurisprudence, 2002., br. 47 (1), str. 1-24.
10. Henning-Bodewig, F., *Unfair Competition Law, European Union and Member States*, Kluwer Law International, Hague, Nizozemska, 2006.
11. Hilty, R. M.; Henning-Bodewig, F., *MPI Studies on Intellectual Property, Competition and Tax Law, Law Against Unfair Competition, Towards a New Paradigm in Europe?*, Springer –Verlag Berlin Heidelberg, Njemačka, 2007.
12. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb 1980.
13. Horvat, M., *Bona fides u razvoju rimskog obveznog prava*, Zagreb 1939.
14. Horvat, M., *Akcije bonae fidei*, Zbornik Pravnog fakulteta, Zagreb 1956, str. 151- 160.
15. Kamperman Sanders, A., *Unfair Competition Law, The Protection of Intellectual and Industrial Creativity*, Clarendon Press, Oxford, 2004.
16. Kur, A., *What to protect, and how? Unfair competition, Intellectual property, or Protection sui generis*, Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law Research Paper No. 13-12, dostupno na: SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2268585>, 9. travnja 2024.
17. Lopez, R. S., *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350*, Cambridge University Press, 2005.
18. Maniruzzaman, F. M., A., *The Lex Mercatoria and International Contracts: A Challenge for International Commercial Arbitration?*, American University International Law Review, vol. 14, Issue 3, Article 2, 1999.

19. Meyer, R., *Bona fides und lex mercatoria in der europäischen Rechts tradition*, Göttingen, Wallstein, 1994.
20. Petrak, M., *Traditio Iuridica*, vol. I. regulae iuris, Novi informator, Zagreb 2010.
21. Plescia, J., *The Development of the Doctrine of Boni Mores in Roman Law*, RIDA, 3. serija, tom XXXIV, Office International des Periodiques, Bruxelles 1987.
22. Politeo, I., *Zakon o suzbijanju nelojalne utakmice: 4.4.1930.*, Minerva, Zagreb 1930.
23. Prica, R., *Nelojalna konkurencija*, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, 1962.
24. Richardson, G., *Brand Names Before the Industrial Revolution*, Working Paper 13930, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2008., dostupno na <http://www.nber.org/papers/w13930>, 9. travnja 2024.
25. Rodin, M., *Protivnost moralu (contra bonos mores) kao razlog nevaljanosti ugovora*, Zbornik pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 2, 2013., 1109-1137.
26. Roubier, P., *Le droit de la propriété industrielle*, Paris 1952.
27. Rucner, J., *Nelojalna utakmica i zaštita autorskog prava*, Zagreb: «Zrinski» štamparsko-izdavački zavod, 1969.
28. Schiller, A. Arthur, *Secrets and the Roman Law, The Actio Servi Corrupti*, Columbia Law Review, Vol. 30, 1930., str. 837-845.
29. Stein, P., *Rimsko pravo i Europa, Povijest jedne pravne kulture*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2007.
30. Ulmer, E., *Intellectual property rights and the conflict of laws: a study carried out for the Commission of the European Communities*, Directorate-General for Internal Market and Industrial Affairs, Deventer: Kluwer, 1978.
31. Whitman J. Q., *The Moral Menace of Roman Law and the making of Commerce: Some Dutch Evidence*, Yale Law School Faculty Scholarship Series, Paper 654, 1996., dostupno i na http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/654, 9. travnja 2024.
32. World Intellectual Property Organization (WIPO), *Protection Against Unfair Competition*, Geneva 1994.
33. Zimmermann, R., *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta & Co, Ltd, 1992.
34. Zimmermann, R. i Whittaker, S., *Good Faith in European Contract Law*, Cambridge University Press, 2000.

Pravni propisi

1. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23
2. Zakon o parničnom postupku, Narodne novine br. 53/91, 91/92, 58/93, 112/99, 88/01, 117/03, 88/05, 02/07, 84/08, 96/08, 123/08, 57/11, 148/11, 25/13, 89/14
3. Zakon o zaštiti potrošača, Narodne novine br. 9/22, 59/23
4. Direktiva Vijeća 84/450/EEZ od 10. rujna 1984. za usklađivanje zakona, uredbi i upravnih propisa država članica koji se odnose na zavaravajuće oglašavanje, više nije na snazi, datum isteka: 11/12/2007, SL L 250, 19. 9. 1984., str. 17-20, stavljeno izvan

- snage Direktivom 2006/114/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2006. o zavaravajućem i komparativnom oglašavanju (kodificirana verzija), SL L 376, 27. 12. 2006., str. 21-27, Posebno izdanje na hrvatskom jeziku: Poglavlje 15 Svezak 022, str. 96-102
5. Direktiva 97/55/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 6. listopada 1997. kojom se dopunjuje Direktiva 84/450/EEZ o zavaravajućem oglašavanju tako da se uključuje i komparativno oglašavanje, više nije na snazi, Datum isteka: 11/12/2007, SL L 290, 23. 10. 1997., str. 18-22, stavljeno izvan snage Direktivom 2006/114/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2006. o zavaravajućem i komparativnom oglašavanju (kodificirana verzija), SL L 376, 27. 12. 2006., str. 21-27, Posebno izdanje na hrvatskom jeziku: Poglavlje 15 Svezak 022, str. 96-102
 6. Direktiva 2005/29 /EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2005. o nepoštenoj poslovnoj praksi poslovnog subjekta u odnosu prema potrošaču na unutarnjem tržištu i o izmjeni Direktive Vijeća 84/450/EEZ, direktiva 97/7/EZ, 98/27/EZ i 2002/65/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, kao i Uredbe (EZ) br. 2006/2004 Europskog parlamenta i Vijeća, SL L 149, 11. 6. 2005., str. 22-39, Posebno izdanje na hrvatskom jeziku: Poglavlje 15 Svezak 008, str. 101-118
 7. Direktiva (EU) 2016/943 Europskog parlamenta i Vijeća od 8. lipnja 2016. o zaštiti neotkrivenih znanja i iskustva te poslovnih informacija (poslovne tajne) od nezakonitog pribavljanja, korištenja i otkrivanja (Tekst značajan za EGP)
 8. Direktiva (EU) 2019/633 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o nepoštenim trgovačkim praksama u odnosima među poduzećima u lancu opskrbe poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima, PE/4/2019/REV/2, SL L 111, 25. 4. 2019., str. 59-72
 9. Pariška konvencija za zaštitu industrijskog vlasništva od 20. ožujka 1883. revidirana u Bruxellesu 14. prosinca 1900., u Washingtonu 2. lipnja 1911., u Hagu 6. studenoga 1925., u Londonu 2. lipnja 1934., u Lisabonu 31. listopada 1958. i u Stockholmu 14. srpnja 1967. te izmijenjena i dopunjena 28. rujna 1979.

Mrežni izvori

1. Actes de Bruxelles, str. 164. (prijedlog Francuske), 187/8, 310, 382/3 (rasprava i usvajanje)- Guide to the Application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property as Revised at Stockholm in 1967, prof. G.H.C. Bodenhausen, Director of BIRPI, United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property (BIRPI), WIPO Publication, BIRPI 1969, WIPO reprinted 1991, 2004, 2007, str. 142, dostupno na: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/611/wipo_pub_611.pdf, 9. travnja 2024.
2. Cicero, Marcus Tullius, *De Officiis* 3, 44. prije Krista, The online library of Liberty, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=542&chapter=83344&layout=html&Itemid=27, 9. travnja 2024.
3. Digesta 50.17.144., dostupno na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-50.htm#17>, 9. travnja 2024.
4. <http://www.wipo.int/about-wipo/en/history.html>, 9. travnja 2024.

LEGAL-HISTORICAL DEVELOPMENT OF PROTECTION AGAINST UNFAIR CONDUCT OF TRADERS UNTIL THE 20TH CENTURY

The Law against unfair competition was recognized as a separate legal area at the end of the 19th century. Due to the acceptance of laissez-faire economic theory, there was a need to prevent the abuse of unlimited entrepreneurial freedom. Thus, the emergence of this law is linked to legal systems of states based on liberal or neoliberal economic structures. The author of this paper argues that the freedom of traders has always been constrained by principles of business morality, regardless of the acceptance of market and competition concepts. Legal-historical mechanisms aimed at restricting the freedom of traders, with the goal of identifying precedents to contemporary legal rules are analyzed. The legal-historical development of protection against the business immorality of traders is examined over three legal periods: Roman law, medieval law, and modern law. In Roman law, the author searches for evidence of private law protection against immoral conduct by traders. In particular, the principle of *bona fides* is analyzed, which still plays a prominent role in law against unfair competition, along with the institutes of *doli* and *metus*. Furthermore, the concepts of business immorality of traders and the meanings of the *bona fides* principle in the medieval period are examined. The significance of guilds in the development of these rules and other forms of protection against unfair competition is also studied. Subsequently, the emergence of laws against unfair competition in France in the 19th century and the introduction of rules on unfair competition, still in force today, in the Paris Convention are discussed. Finally, it is concluded that there is continuity in protection against the business immorality of traders regardless of the socio-economic systems in society, and that the studied legal-historical institutions of obligation law can be considered as the foundations of contemporary law against unfair competition.

Key words: *bona fides, dolus, metus, business morality, unfair competition*